

Tanulmányok

LÉTA SÁNDOR

AZ ÉSZAK-AMERIKAI TÖRTÉNETI JÉZUS- KUTATÁS ÚJ KORSZAKA

I. Elsősorban is szeretném megmagyarázni előadásom címét.

A történeti Jézus kutatása e század kezdetén háttérbe szorult. A „régí”, vagyis első kutatást, amely a 19. században virágzott, egy olyan időszak követte, amelyiket a tudomány úgy ismer, mint a „nincsen kutatás” a Jézus hagyományos történetében. Az első nagy érv az volt, hogy a történeti Jézus kutatása nem tartozik a teológia tárgyához. Ez pedig Schweitzer Albert Jézus-képének a következménye volt, amelyet a *The Quest of the Historical Jesus - A történeti Jézus kutatása*-, 1906-ban megjelent munkájában rajzolt meg. Szerinte Jézus Isten országa eljövételét hirdette, és szándékosan kereste annak elhozatalát saját élete, szenvedése árán is. Schweitzer munkájának nagy hatása volt, ami a régi kutatásnak véget vetett. Az a gondolat, hogy a történeti Jézus teológiailag használhatatlan és ez a Jézus „idegen számunkra”, meggyőző volt. A másik érv az volt, hogy nagyon keveset tudunk a történeti Jézusról. Ennek alapja az a nagyfokú történeti kételkedés, amelyet a 19. századi teológusok fejtettek ki. Ők azt remélték, hogy ha lehámozzák az evangéliumokban található természetfeletti és hittani elemeket, akkor hozzájutnak az eredeti anyaghoz: vagyis Jézus tanításához, prédikálásához, üzenetéhez. Jézus szavainak különválasztása minden más képtől, cselekvéstől és szándékosan hozzáfűzött elemtől lehetővé teszi egy hiteles Jézus-kép összeállítását. A 20. században e gondolatnak a lehetősége megingott. Rudolf Bultmann 1921-ben írt könyvében: *The History of the Synoptic Tradition - A szinoptikus hagyomány története* - kimutatta, hogy a szóbeli hagyomány időszakában az evangéliumokban található Jézus-mondások és -tanítások közül nagyon keveset lehet biztosan visszavezetni Jézusra. A történeti kételkedést, amelyet Bultmann forma-történeti tanulmányozása előidézett, a második világháború után a kiadás-történet is megerősítette. Egyszerűen nagyméretű átalakítással állunk szemben a Jézus-hagyományt illetően.

Egy harmadik meggyőződés is uralta a „nincsen keresés” időszakot, és pedig Jézus üzenetének eszkatológikus volta: Jézus várta és hirdette a közelgő Isten országát. Bultmann számos munkájában érvel, hogy a történetileg hiteles Jézus-mondásokról szükséges lefejtetni a mitológiát, vagyis mitológiamentesíteni kell egy egzisztenciális értelmezésen keresztül.

A Jézus-tudomány időszakának egy újabb szakasza az „új kutatás”. Ernest Kasemann tartott egy előadást 1953-ban erről, amely két munkát eredmé-

nyezett: Günther Bornkamm: „A Názáreti Jézus” (1956-ban) és James Robinson: „A történeti Jézus új kutatása” (1959-ben) Az „új kutatás” lényegében osztotta a „nincsen keresés” időszak jellegzetességeit. A használt módszerek is ugyanazok voltak. Ami új volt ezekben a munkákban, az a teológiai aggodalom: a folytatásnak a kérdése, ami Jézus üzenete és az ösgyülekezetek prédikálása között volt.

A lényeg az, hogy nem sokat tudunk a történeti Jézusról, a személyről, és ami keveset is tudunk, úgy látszik, annak nincsen semmi köze a keresztény teológiához és a gyakorlati szükséglethez. Jézus történeti alakja nem tartozik a teológia tárgyához.

II. A Jézus-kutatás „megújulása”, vagy ahogyan Marcus Borg használja, a reneszánsza, sem kezdődött a semmiből (ex nihilo). Vannak előzményei. Egyes írott anyagok visszanyúlnak az 1860-as, 70-es évekbe. Lásd különösen Norman Perrin „Rediscovering the Teaching of Jesus”- Jézus tanításának az újralfelfedezése (1967-ben). Az eredeti szövegnek új fordításai és új Jézus-életrajzok jelennek meg. Több jelentős munka foglalkozik a történeti Jézussal: E. P. Sanders: Jézus és a Judaizmus (1985); Donald Georgen: Jézus munkássága és üzenete (1986); Richard Horsley: Jézus és az erőszak spirálja (1987); Burton Mack: Az ártatlanság mítosza: Márk és keresztény eredetek (1987); Marcus Borg: Jézus: egy új látomás (1987); J. D. Crossan: A történeti Jézus: egy Földközi-tenger vidéki zsidó paraszt élete (1991) és Jézus: egy csodálatos életrajz (1994).

Észak-Amerikában az 1980-as évektől, új módszerekkel, megindult a történeti Jézusnak egy erőteljes intézményes kutatása.

Az egyik ilyen első szervezet a Society of Biblical Literature (Bibliai Irodalmi Társaság), amelyik a történeti Jézus-kutatás érdekében jött létre. 1981-ben még kísérleti tanácsadóként működik, majd 1983-ban ennek keretében állandó csoportként megalakult a Historical Jesus Section (A történeti Jézus tagozat). 1985-ben egy másik tudományos szervezet alakult meg, a „Jézus Szeminárium” név alatt, amelynek alapítója Robert Funk. A 125 rendes tagja öt éves kutatási időszakon keresztül kutatta és fogadta el a történeti mondások hitelességét: különválasztva a Jézus-mondásokat a más őskeresztény szövegektől.

A harmadik jele a megújulásnak, az új korszaknak, az új megkülönböztető kérdések és módszerek hevezetése. A történelem nagy részében a Jézus-kutatás napirendjét tudatosan vagy tudattalanul a teológiai kérdések uralták és határozták meg. Ez nem véletlen, hiszen a kereszténység volt az uralkodó kultúra. Így a kérdések, amelyek alapján kutattak, akörül forogtak, hogy aláássa vagy támogatja a keresztény meggyőződést, felfogást. Mi a kapcsolat a keresztény hittételek és aközött, amit történetileg ismerhetünk? A Jézusnak tulajdonított krisztológiai címeket visszavezethetjük-e Jézushoz? Még az „új keresés” központi irányulása is teológiai aggodalmakat mutatott: a folytatás és szakadás kérdése a történeti Jézus és az őskeresztény gyülekezetek prédikálása között.

A közelmúltban a keret, amelyikben a kérdések megfogalmazódtak, a szövegeknek egy kevésbé keresztény jellegét mutatja. A kulturális tudatosság

változása és az intézményeknek a kereszténységtől távol álló volta felelős ezért. Habár nagy részében a munka még mindig a szemináriumi és teológiai intézetekben folyik, a tudósok egy jelentős része más egyetemeken és elvilágiasodott magán kollégiumokban tanít. Napjaink kutatói már nem jellegzetes keresztény aggodalmakat fűznek a szövegekhez. Ehelyett a kérdések általánosabbak lettek, amelyek az emberi történelem és tapasztalat átfogóképeségével vannak kapcsolatban. Jézus alakja mennyire hasonlít vagy különbözik más hagyományok vallásos alakjaitól, Jézus tanításai mennyire hasonlítanak vagy nem hasonlítanak más nagy bölcsek tanításához, mint pl. Lao Tse vagy Buddha? A Jézus-mozgalom mennyire hasonló vagy nem más szektás vagy megújító mozgalmakhoz? Az iparosodás előtti társadalmak kutatása mennyire világosítja meg Jézus világát? A valóságnak milyen értelmezése és milyen vallásos öntudat tükröződik a szövegekben?

Az új kérdéseket új módszerek követték. Amit eddig a tudósok használtak, az irodalmi és történeti módszer volt.

Az utóbbi tíz évben a tudósok rendszeresen használják azokat az új modelleket és módszereket, melyeket a vallástörténelem, a kulturális antropológia és a társadalomtudomány gyűjtött össze. Ezek nemcsak összehasonlító anyagot és elméleti megértést biztosítanak, hanem olyan modelleket, amelyeket empirikus és történeti adatokon keresztül építenek fel. Ezeket arra lehet felhasználni, hogy történelmi időszakokat világosítsanak meg, amelyekről eléggé hiányos adataink vannak. Az új kérdések és új módszerek az ismerős anyagnak új meglátását biztosítják: képesek leszünk új lencsén, szemüvegen keresztül felülvizsgálni az eddigi adatokat.

Ennek az új „szövetséges tudománynak” a használata a megújulásnak a legfeltűnőbb jellemzője. Nagy irodalmat eredményezett. Több mint 250 tudományos munka jelent meg 1980 óta. Két új szervezet jött létre: The Social Science and New Testament Interpretation (A Társadalom Tudomány és Újszövetségi magyarázat) és a Social Facets Seminar (Társadalmi Oldal Szemináriuma)

Ahogy az egyik tudós 1984-ben mondotta: „a történeti Jézus történeti keresésének vége lett, a történeti Jézus tudományközi keresése kezdődött el” (Bernard Brandon Scott)

Az új korszakot nemcsak az új módszerek jellemzik, hanem az új eredmények is. Ezek csak próbálkozások, kísérletezések, és nem véglegesek, egy bizonyos intellektuális történelem termékei, gyökeresen az emberi ismeret feltételéhez kötve. Ezek élesen átalakítják azt a Jézus-képet, amelyet e század eddigi kutatása nagy részben uralt. Az új eredmények a következők:

- a régi megegyezés, mely szerint Jézus eszkatológikus próféta volt, aki a közelgő világ végét hirdette, eltűnt;
- a második közmegegyezés Jézusnak egy új megértése, mint tanító, különösen mint a felforgató bölcsesség tanítója;
- a bibliai tudománynak egy új, világi szakasza: vagyis az egyházi ellenőrzés alól való kiszabadulása. A teológusok, habár az egyházhoz tartoznak, gondolataikat, tanulmányozásaikat már nem irányítja vagy befolyásolja az egyház;

- ez ugyanakkor egy újfajta ökumenizmust eredményezett: egy szélesebb körű kapcsolat más vallásos felfogásokkal és intézményekkel;
- az elkeresztényesített kor vége, vagyis a nyugati kereszténység birodalmi jellegű uralma megszűnt az amerikai teológusok számára;
- a példázatoknak tulajdonított fontosság és hangsúly, mint amelyek Jézus tanítási formájára jellemzőek;
- a bölcsesség hagyomány felismerése. Az Ószövetség egyik része a bölcsességirodalom - Példabeszédek, Prédikátor, Jób - amelyeknek a tudósok nem tulajdonítottak idáig nagy figyelmet, mivel Jézust gyakran Mózes-szel vagy a prófétákkal azonosították. Most a hagyományos bölcsességnek nagyobb figyelmet szentelve, a tudósok úgy gondolják, hogy Jézus is bölcsesség-tanító lehetett.
- új források felfedezése: Holt tengeri tekercsek, Nag Hammadi könyvtár;
- más evangéliumok vagy evangélium-töredékek: a Nag Hammadi könyvtárban található: Péter evangéliuma, Tamás evangéliuma, Márk titkos írása;
- összehasonlító vallástudomány eredményei;
- a Biblia által élénk tárt szimbolikus világ összeomlása. Az asztrológia, asztrofizika, fizika, geológia - csak egy pár tudományt említve - egészen másfajta világot tár elénk, mint a Biblia;
- új és felújított módszerek, módszertan létrejötte: egy párat említek: a/ a bibliai nyelvek mellett új nyelvek elsajátítása, hogy eredeti formában lehessen olvasni a tudományos munkákat, kiküszöbölve a félreértést, b/ irodalom-kritika elsajátítása, hogy ugyanazt a technikát lehessen alkalmazni a bibliai szövegek értelmezésénél; c/ nyelvészet, a munkák nyelvezetének a megértése, d/ a számítógép használata, amely megkönnyíti az adatok elrendezését, összehasonlítását, e/ a társadalomtudományok: antropológia, szociológia ismerete, megérteni a Földközi-tengeri kultúrát, amelyikben megszületett a kereszténység;
- az archeológia, hogy a tudósok a felszínre került tárgyakat értelmezni és magyarázni tudják.

Ezek mind hozzásegítenek a megbízhatóbb adatok felfedezéséhez a Názáreti Jézussal kapcsolatban az előttünk levő tudósokhoz képest. Mi ma már sokkal többet tudunk Jézussal kapcsolatban, mint amennyit elődeink tudtak.

Még egyszer feltéve a kérdést: mire figyelnek a tudósok, amikor a történeti Jézus kutatásába kezdenek, mit remélnek, hogy találni fognak? A hűvöbbs válasz ez: lehet azt várják, hogy azonosítsanak és leírjanak egy különleges személyt, aki egy sajátos helyen és időben élt, és aki sajátos dolgokat cselekedett és mondott. A sajátosság felismeréséhez és bemutatásához szükséges megkülönböztetni az illető személyt az ugyanabban az időben és helyen élő személyektől. A mi esetünkben, kiválasztani egyetlen arcot a nagy galileai tömegből. Ehhez be kell mutatni nagyon sok arc nélkülit a nagy galileai tömegből, hogy egy elfogadható képet kapjunk a galileai Jézusról De hogy biztosak legyünk, tüzetesen meg kell ismerni azt a kort és helyet, ahol és amikor Jézus élt, és kifejtette tevékenységét. Tudni kell, hogy miben hasonlít

hatott és különbözhetett kortársaitól. Ez az összehasonlítás nagyon fontos a történeti helyreállításban. A másik nagy feladatunk: különbséget tenni a történeti Jézus, az evangéliumok Jézusa és a hit Krisztusa között.

III. Az egyéni munkák mellett az első nagy közösségi tudományos vállalkozás az volt, amikor a Jézus Szeminárium 1993 decemberében megjelentette az evangéliumok többszínű kiadását „Az öt evangélium kutatás Jézus hiteles szavai után” címen. Elemzés és viták után a szeminárium tagjai arról szavaztak, hogy a mondások Jézusnak tulajdoníthatók-e vagy sem. Ezért használtak négyféle színt: piros szín jelentése: „úgy gondolom, hogy ezek Jézus hiteles szavai”; a rózsaszín jelentése: „megközelíti azt, amit Jézus mondhatott”; a szürke jelentése: „nem Jézus szavai, habár tükrözhetik gondolatát”; és a fekete jelentése: „egyáltalán nem Jézus szavai, ilyen nem mondott, hanem az őskeresztények felfogását tükrözi”.

A Szeminárium természetesen tudatában volt annak, hogy szavazás által nem lehet eldönteni, mit mondott Jézus. Szavazással nem lehet történeti kérdést leszögezni, és a többség álláspontja is néha téves lehet. Sőt, tudjuk, hogy egyes vélemények bizonyos mondásokkal kapcsolatban talán tíz-húsz év múlva mások fognak lenni (mint ahogyan húsz, harminc évvel ezelőtt is mások voltak). Amit a szavazással cselekedtek, nem volt más, mint felmérték a jelenlegi tudomány álláspontját. A szavazás ismerteti, feltárja azt a közmegegyezési fokot, amely jelen van egy csoport tudós körében.

Ennek következménye, hogy olyan mondások, mint az „ember fia eljövetele” vagy a világ végére utaló mondások feketével vannak jelölve, mutatta, hogy nem Jézustól származnak, hanem az ősgyülekezet termelte ki. Tehát, ha Jézus nem várta a világ végét, akkor a bekövetkező Isten országának is más értelmet kell adni, mint „eljövendő”. Így azok a szövegek is, amelyek az eljövendő országról beszélnek, mind feketével vannak jelölve (ezek az oszlop-pillérei az eszkatológikus Jézus-felfogásnak). Például Mk 1,15: „az idő betelt és Isten országa közel van, térjetek meg és higgyetek az' evangéliumban”. Másrészt a rózsaszínnel jelölt mondások és parabolák a jelenlevő országról beszélnek. (Lk 17,20-21 és Lk 11,10 = Mt 12,28). A Szeminárium szerint Jézus úgy tanított Isten országáról, mint amelyik jelen van, csak nehéz észrevenni.

IV. Ezek alapján a következő két Jézus-képet állította össze Marcus Borg. Az egyik egy rendelkezésére álló hetvenöt perces ismertetés egy televíziós előadás keretében, amelyben a következőképpen jellemezte Jézust: „Jézus a paraszток társadalmi osztályához tartozott, de csodálatos személyiség volt. A nyelvet gyönyörűen és költőiesen tudta használni, képekkel és történetekkel töltve meg mondanivalóját. Matefórikus észjárás volt. Nem volt aszketikus, hanem világ-értékelő, igenlő és életkedvvel rendelkező személy volt. Nagy társadalmi-politikai szenvedéllyel rendelkezett, mint Gandhi vagy Martin Luther King, kivívta maga ellen kora uralkodó rendszerét. Vallásos eksztatikus volt, egy zsidó misztikus, aki számára Isten egy megtapasztalható valóság. Mint ilyen, Jézus egyben gyógyító is volt. Úgy látszik, hogy egy lelki, szellem aura vette körül, mint amilyet Szent Ferenc vagy a Dalai Láma körül észleltek.

Én úgy látom, hogy mint történeti személyiség Jézus kétértelmű, félreérthető ember lehetett: megtapasztalhatjuk őt, és arra a következtetésre juthatunk, hogy magánkívül volt, mint a családja is elismerte, vagy úgy ismerhetjük meg őt, mint egyszerű excentrikust, vagy éppen arra a következtetésre juthatunk, hogy isteni lélekkel telt személy volt.”(Marcus Borg: Jézus 2000-ben, 1997).

Egy másik, öt szempontból álló bemutatását több tanulmányon és könyvön keresztül vezette le. Ez pedig a következő:

1. Jézus **LÉLEKKEL TELT SZEMÉLY** volt. Ez a kifejezés arra a személyre, aki gyakran és élénken tapasztalja meg a szentséget, Istent, a Lelket, Szellemet. Ilyen emberek azok az eksztatikusok, akiknek a tudatosság nem mindennapi állapotában élményeik vannak, amelyek úgy tűnnek számunkra, hogy az istenit, a szentségest élik át.

2. Jézus **GYÓGYÍTÓ** volt. Nagyon erős az a történeti bizonyíték, hogy Jézus paranormális gyógyításokat végzett. Sőt, sokkal több gyógyítási történetet mondanak el vele kapcsolatban, mint bármelyik más személyről a zsidó hagyományban. Csodálatos erejű gyógyító lehetett.

3. Jézus **BÖLCSESSÉG-TANÍTÓ** volt. Azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy „Hogyan kell élnem?” Tágabb értelemben, a bölcsességnek két formája van: hagyományos és nem hagyományos. Jézus a nem hagyományos bölcsesség tanítója volt, amely kihívta a hagyományos világ bölcsességét. Mint Szókratész, Jézus is a kulturálisan felforgató bölcsességet tanította, mely szerint a nem tanulmányozott, felül nem vizsgált életet nem érdemes élni. Mint Buddha, Jézus is egy felvilágosult volt, aki egy felforgató és alternatív bölcsességet tanított, a legkevésbé járt utat, úgy a maga korában, mint a mi korunkban is.

4. Jézus **TÁRSADALMI PRÓFÉTA** volt, mint az Ószövetség nagy társadalmi prófétái. Tehát, Jézusnak van egy politikai szenvedélye is. Mint Ámos, Míkeás és Jeremiás, Jézus is kihívta, megkérdőjelezte kora uralkodó rendszerét, a hierarchikus és elnyomó társadalmi rendet, amelynek élethatárai voltak, és amelyet egy kis városi elit csoport vezetett, és e rendszeren keresztül uralkodott a nagy tömegben. Jézus nemcsak megkérdőjelezte és kihívta ezt a rendszert, hanem egy alternatív társadalmi látomásmóddal is rendelkezett.

5. Végül Jézus **MOZGALOM-ELINDÍTÓ, KEZDEMÉNYEZŐ** volt. Ezalatt azt a mozgalmat értem, amely körülötte jött létre, alakult ki még élete folyamán. Sőt e mozgalom formája, és amit gyakoroltak, nem volt véletlen; az ő alternatív társadalmi látomásának a tudatos megtestesülése volt, a mindent és mindenkit magában foglaló és egyenlőségre törekvő cél.

A kép úgy mutatja be, hogy Jézus sokkal nagyobb politikai szerepet játszott, mint ahogyan eddig elképzeltük. Jézus politikus volt abban az értelemben, hogy törődött és foglalkozott Izrael történeti közösségének alakulásával és irányulásával. Jézus gyökeresen bírálta a „szentségest”, mint társadalmi rendszerének paradigmáját, s az ő védelmező együttérzése alternatív paradigma szerepét töltötte be Izrael életének átalakulása érdekében. Jézus helyettesítette a „Legyetek szentek, miként Isten is szent” kifejezést azzal, hogy „Legyetek könyörületesek, miként Isten is könyörületes”. 3Móz 19,2; Lk 6,36. Én unitárius értelemben így mondanám: „Legyetek együttérzők, miként Isten

is együttérző”. Jézus mélyen belemélyedett társadalma életébe, mint próféta és megújítási mozgalom alapítója. Jézusnak tapasztalati kapcsolata volt az isteni lélekkel, és ez a felismerés központi szerepet játszik történeti személyiségében: karizmatikus gyógyító isten valóságának élénk érzékelésével. Csakugyan, csábító úgy látni őt, mint zsidó misztikus. Bölcs volt, bölcsesség tanító. Világ felforgató bölcsessége meglátszik a parabolákban és aforizmákban, amelyeket az utóbbi húsz év alatt kifejtettek.

Jézus bölcsessége nemcsak felforgatta a hagyományos bölcsességet (a széles út), de egyben hívja hallgatóit egy alternatív út elfogadására, követésére (a keskeny út). Így Jézus üzenete mindkettőt tartalmazza: felforgató és alternatív bölcsességet egyszerre, pontosabban: egy életlátomást, amely a Lélekben összpontosul.

Így felfogva, mint szent személy, bölcs, próféta és mozgalom alapító, Jézusnak egy eléggé teljes képét eredményezi .

Még egy Jézus-képet szeretnék bemutatni: a John Dominic Crossan-ét.

J. D. Crossan híres könyve: *The Historical Jesus: The life of a mediterranean Jewish Peasant* (1991) (A történeti Jézus: Egy Földközi-tenger vidéki zsidó földműves élete), a legjelentősebb könyv lehet Schweitzer Albert, *Quest of the Historical Jesus* könyve óta, és láthatóan meghatározta a tudományágat. Crossan ennek egy népszerűbb változatát is megírta, amelyet 1993-ban adtak ki: *Jesus: A Revolutionary Biography*: „Jézus forradalmi életrajza” címen.

Milyen Jézus-képet kapunk Crossan könyvében? Röviden így lehet összefoglalni: Jézus cinikus zsidó földműves volt, aki egy alternatív társadalmi látomással rendelkezett.

Először Jézus földműves volt, akinek hallgatósága is földművesekből állott. Egyszerűen azonosítás, hogy milyen társadalmi osztályhoz tartozott. Ennek a kihangsúlyozása pedig Crossannál két azonnali jelentőséget mutat: először azt jelentené, hogy Jézus nem tartozott az írástudók osztályához, azaz nem tudott írni. Másodsor, minden valószínűség szerint, nem ismerte az Írás szövegét, így sem olvasni, sem idézni nem tudott belőle. Így üzenete és tevékenysége a nép számára kellett jelentsen valamit, érthető kellett legyen. Nem lehetett túl nehéz, vagy teoretikus, hanem konkrétabb, gyakorlatiasabb. Crossan szerint Jézus beszéde inkább „társalgó, párbeszédés” kellett legyen, mintsem tudományos, ahogyan azt a tudósok elképzelték, feltételezték.

Másodsor, Jézus ZSIDÓ CINIKUS VOLT. Olyan és mégsem olyan volt, mint a hellenisztikus cinikus tanítók. Crossan szerint Jézus és a hellenisztikus cinikusok úgy tanítottak és cselekedtek, hogy megrázták, megdöbentették a szokásos társadalmi életet: belefoglaltak gyakorlatokat is, nemcsak elméletet; hasonló volt a kinézésük, öltözködésük, étkezésük, életformájuk és kapcsolatauk. A különbség a hellenisztikus cinikusok és Jézus között az volt, hogy azok városiak voltak, tevékenyek a piacokon, és individualisztikusak, Jézus ezzel szemben a vidéki emberekhez beszélt, és társadalmi látomása volt.

Harmadsor ez a társadalmi látomás testet öltött, kifejeződött Jézus két legjellegzetesebb tevékenységében: „SZABAD GYÓGYÍTÁS” és „NYITOTT ASZTALTÁRSI VISZONY”. E kettő együttesen mutatja azt, ahogy Crossan jel-

lemzi Jézust: „testületi tervvel” és „alternatív társadalmi látomással” rendelkező személy.

Jézus gyógyító volt. Itt Crossan szereti használni a mágus szót, amelyik azt jelenti, hogy „valaki másnak” a gyógyítója. Az a gyógyító, aki az egyházi hatóságok elismerése ellenére tevékenykedik, és így a rendszeren kívül áll. Crossan szerint a mágus olyan a vallásban, mint a „törvényen kívüli” (a betyár) a politikában. A betyár megkérdőjelezi, megtámadja a politikai hatalom törvényességét és érvényességét, a mágus megtámadja a vallásos hatalom megállapított rendjének érvényességét. A mágus felforgató tevékenysége nem elfogadott, nem engedélyezett, és gyakran a társadalom alacsony rétegének része. Feltűnő, hogy Crossan számára mennyire fontos Jézusnak a gyógyító tevékenysége. Egyetlen más kortárs kutató, legalább is Észak-Amerikában, Jézus gyógyítási tevékenységét nem helyezi ilyen központi fontosságúnak. Másodszor Crossan kihangsúlyozza Jézus „nyitott asztalközösségét”, más tudósok úgy hívják, hogy Jézus „asztaltársasága” (table fellowship). A gyógyító és az élelem egyenes kapcsolatban vannak: a díjtalan gyógyítás fejében. Jézust és követőit élelemmel vendégelik meg az emberek. Ez nem fizetség volt a gyógyításért (habár annak látszott, amint a hagyomány kifejezte, kitermelte, amikor a helyi vendégszeretetet úgy értelmezték, mint a vándor karizmatikus „munkahére, keresete”), hanem Jézus és kortárs követői számára ez a nyitott asztalközösség megtestesített egy alternatív társadalmi látomást. Együtt enni másokkal nélkül, hogy figyelembe vennék a társadalmi határokat. Crossan így érvel, felforgatta a legmélyebben körvonalazott határokat is a becsület és szegény, a nő és férfi, a szolga és szabad ember, a gazdag és szegény, a tiszta és tisztátalan között. Így Crossan értelmezésében a díjtalan gyógyítás és közös étkezés együtt „megtestesít egy vallási és gazdasági egyenlőséget”, amelyet megtagadtak a zsidó vallási és római hatalmi hierarchikus és védő normák, szabványok.

Végül, Crossan Jézust úgy mutatja be, mint aki nem eszkatológikus. Pontosabban: tagadja Jézus apokaliptikus voltát. Így az „ember fiának eljövételéről” szóló mondásokat elveti. Habár keresztelő János apokaliptikus volt, Jézus nem volt az. Jézus nem úgy értette az Isten országát, mint a közeli jövőben bekövetkező apokaliptikus esemény, hanem mint életmodellt a jelenben. Az ország, amelyikről Jézus beszélt, egy bölcsesség ország volt, nem apokaliptikus ország.

V. Még egy kérdésről szeretnék beszélni, amelyet Marcus Borg fogalmaz meg. Milyen jelentősége van a történeti Jézusnak? Nagyon sokan tagadják, hogy a keresztény hit és gyakorlat szempontjából bármilyen jelentősége, fontossága lenne a történeti Jézusnak. Ugyanis a Jézusról szóló történeti kutatás nagyon különböző eredményeket termelt ki, mint amilyenhez a dogma-kereszténység hozzászólt a hit Krisztusával kapcsolatban.

Mindezek alapján a történeti Jézus keresése megkérdőjelezi különösen a dogma keresztény hitnek általánosan elfogadott tételeit. Valóban az alapkövetelmény - hogy a názáreti Jézus egészen más volt, mint ahogyan az evangé-

liumok és az egyházi hitvallások megrajzolják - fenyegeti és felforgatja a keresztény hitet.

Szeretnék rávilágítani a kapcsolatra, amely a Jézus-kutatás és a keresztény élet között van. Mi a jelentősége egy ilyen kutatásnak a keresztény teológia, a megértés és az élet számára? A Jézusról szóló történeti kutatás számít-e a keresztényeknek, és ha igen, miképpen?

Hogy igenis mennyire számít a történeti Jézus ismerete a hit számára, mi sem igazolja jobban, mint az, hogy már a 18. században Hermann Samuel Reimarus (1694-1768) foglalkozott ezzel a kérdéssel. A 19. században volt egy széleskörű elterjedt felfogás, hogy a történeti Jézusnak nagy jelentősége van a keresztény hit számára.

Minden keresztényben van egy „hitkép”, amely mindannak a terméke, amit a keresztény ember kialakít magában hallgatva a prédikációkat, olvasva az evangéliumokat. Norman Perrin a következő szerepét jelöli meg a történeti Jézus-kutatásnak: hozzájárul a hitkép kialakításához, átdolgozásához, felülvizsgálatához, biztosítva annak tartalmát.

Röviden, mivel a Jézusról szóló történeti tudomány kihatással van a Jézus-képre, és így a keresztény életre is, ezért fontos!

Marcus Borg a „történeti Jézus” és a „hit krisztusa” kifejezéseket helyettesíti a „húsvét előtti Jézus” és a „húsvét utáni Jézus” kifejezésekkel. A „húsvét előtti Jézus” alatt érti a történeti Jézust, és a „húsvét utáni Jézus” alatt érti a keresztény tapasztalat és hagyomány Jézusát, akit a húsvét előtti Jézus halála utáni évek és az azt követő évszázadok termeltek ki.

Nem szabad úgy látni a kérdést, mint a „húsvét előtti Jézus” és a „húsvét utáni Jézus” közti éles „vagy-vagy-ot”. Sőt, „annál helyénvalóbb” (habár nem ilyen egyszerű) úgy fogni fel, mint „is...is, egyrészt...másképpen”, mint a kettő közti párbeszéd és dialektikus kapcsolatot, mintsem, mint két ellentét között való választást. A teológiának foglalkoznia kell mind a húsvét előtti, mind a húsvét utáni Jézussal, nem helyén való úgy beszélni a krisztológia normáiról, mintha csak azok lennének. Normák helyett sokkal hasznosabb az adatok, tények pluralizmusáról beszélni, amelyeket a teológiának figyelembe kell vennie.

A Jézusról való történeti tudomány segít abban, hogy a „Jézusról szóló felforgató és veszélyes emlékeket” életben tartsa. A dogma és tantétel célja az, hogy csoportosítsa és megszelídítse a Jézusról szóló felfogást. A húsvét előtti Jézusról szóló történeti tudomány felvigyáz a dogmává való átalakulásra és megfogalmazásra, hogy ideológiává, világnézetté ne váljon. Századokon keresztül könnyű volt, hogy a keresztény tant és teológiát átvegye, átalakítsa „az uralkodó rendszer”. A Jézusról való történeti tudomány segít életben tartani Jézus felszabadító emlékét, mint olyan, aki kihívóan és bátran tiltakozott az uralkodó és megszelídítő rendszer ellen, aki önmagán túl mutatott a szentséges titokzatosságban, amelyben „élünk, mozgunk és vagyunk”, és aki életre keltett egy alternatív közösséget az emberi élet egyenlőségre törő látomásával a történelemben.

Marcus Borg írja: „Hinni Jézusban nem azt jelenti, hogy elhisszük a róla szóló doktrínákat, hanem inkább adjuk oda szívünket, lelkünket, egész énlünket az élő Jézusnak a Lélek mélyebb szintjén”.

IRODALOM

1. Marcus Borg: Jesus: A New Vision, Harper San Francisco, 1987.
2. Marcus Borg: Meeting Jesus Again, for the First Time, Harper San Francisco, 1994.
3. Marcus Borg: Jesus in Contemporary Scholarship , Trinity Press, 1994.
4. Robert Funk: Honest to Jesus, Harper San Francisco, 1996.
5. Marcus Borg, kiadó: Jesus at 2000, Westview Press, 1997.
6. J. D. Crossan: The Historical Jesus: The Life of a Mediterranean Jewish Peasant, Harper San Francisco, 1991.

CZIRE SZABOLCS

A MAI EURÓPAI JÉZUS-KUTATÁS*

A Jézus-kutatást elősegítő módszerek, irányzatok¹

Megjegyzés: az idegen nyelvű irodalomban e módszerek megnevezésében általában a „kritika” kifejezés szerepel, ez azonban nem a Biblia kritizálását vagy a hozzá való közeledés kritikai jellegét jelenti, hanem a tudományos eljárást, ítéletalkotást. Magyarul értelmét leginkább a „tudomány” kifejezéssel adhatjuk vissza.

A történeti öntudat ébredésével (felvilágosodás, 17-18. század) a bibliai szövegek tanulmányozásában is érvényre kezdenek jutni a filozófiai, történelmi és irodalmi kérdésfelvetések: hely, idő, források és szerzői-szerkesztői szándékok. Ezt az ébredést olyan módszerek nevei fémjelzik, mint a *történetkritika*, *irodalomkritika*, *textuskritika*, *forrástörténet* és a tübingeni professzor, F. C. Baur (1792-1860) nevéhez fűződő első módszeres vizsgálódás a szerzői szándékot illetően (*tendenz criticism*).

A *bibliakritika* mint tudomány átalakította a hagyományos világszemléletet, és arra törekedett, hogy a Biblia világát összhangba hozza a kor megértésével és valóságával. A *két-forrás-hipotézis*, amely a Mt és Lk forráskérdését kívánta megoldani, több mint egy fél évszázadon keresztül uralta az irodalomkritikát.

Közben a közel-keleti politikai és gazdasági átalakulások lehetővé tették a tudományos kutatások kiterjesztését a bibliai helyszínekre is. Ókori kéziratok kerültek elő, és lehetővé tették az egyes bibliai szövegek eredetiségének vizsgálatát (*textuskritika*) és új lábjegyzettel ellátott bibliafordítások kiadását.

* Az előadás elhangzott az 1999. évi II. évnegyedi lelkeszi értekezleteken